

**Ασπροποταμίτες Βλάχοι του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα.
Οι αγωνιστές του πολέμου και της ειρήνης.**

της Μαρίας Ταμπακιώτη

Αγαπητοί συμπατριώτες και φίλοι

Οι στίχοι του Νίκου Γκάτσου
(Μουσική: Μάνος Χατζηδάκης
Ερμηνεία: Μαρία Φαραντούρη)

*Φίλοι στην ειρήνη
σύντροφοι στη μάχη
Κούντου, λούνα βίνι
Τραγουδούν οι βλάχοι*

*Κούντου, λούνα βίνι
Κι ό,τι θέλει ας γίνει*

Νομίζω πως αποδίδουν άριστα τον χαρακτήρα των Βλάχων και αποτελούν την καλύτερη εισαγωγή στο θέμα μας.

Η αγάπη του καθενός για τον τόπο του είναι κοινό χαρακτηριστικό των ανθρώπων και δεν θα μπορούσε να λείπει και από τους βλάχους των ορεινών περιοχών του Ασπροποτάμιου. Θα έλεγα μάλιστα ότι τους έχει στιγματίσει πολύ πιο έντονα, γιατί ήταν υποχρεωμένοι την αγαπημένη τους ιδιαίτερη πατρίδα να την αποχωρίζονται για πολύ καιρό και για ποικίλους λόγους, στους οποίους δυστυχώς δεν θα γίνει αναφορά σήμερα.

Αυτή την αγάπη οι ορεσίβειοι κάτοικοι της περιοχής μας την έκαναν και την κάνουν πράξη και την έχουν αποδείξει με τους αγώνες τους τόσο στον πόλεμο όσο και στην ειρήνη. Οι αγώνες τους εναρμονίστηκαν και εναρμονίζονται με τους αγώνες του υπολοίπου ελληνικού έθνους. Από πουθενά δεν έλειψαν, πάντα και παντού συνέβαλαν με τους αγώνες και τις θυσίες τους στην προσπάθεια για ζωή και προκοπή, καθώς και στην προάσπιση της ελευθερίας τόσο του δικού τους γεωγραφικού χώρου, όσο και γενικότερα της ελληνικής επικράτειας και φυσικά έδωσαν σύσσωμοι το 'παρών' στην επανάσταση του 1821.

Στην πραγματοποίηση και επιτυχή έκβαση αυτής της επανάστασης συνέβαλαν αποφασιστικά τα πολεμικά σώματα που βρέθηκαν έτοιμα με το ξέσπασμά της. Αναφέρομαι εδώ στα γνωστά μας σώματα των αρματολών.

Ο θεσμός των αρματολών πρωτοδημιουργήθηκε γύρω στα 1430 και αντιπροσώπευε την προσπάθεια της οθωμανικής εξουσίας να περιορίσει την ληστεία. Αποστολή των Αρματολών ήταν να επιμελούνται την εσωτερική τάξη της περιοχής τους, να επιτηρούν τις ορεινές διαβάσεις και να προστατεύουν τους φιλήσυχους κατοίκους από τις επιδρομές των ληστών. Αρματολίκια συναντούμε στις ορεινές περιοχές, που ήταν πυκνοκατοικημένες από συμπαγείς ελληνικούς πληθυσμούς. Οι σουλτάνοι προκειμένου να εξασφαλισθεί η τήρηση της εσωτερικής τάξης αναγκάστηκαν να αναθέσουν στου εντόπιους οπλαρχηγούς τη φύλαξη των δερβενίων, δηλαδή των ορεινών διαβάσεων, παραχωρώντας τους σε αντάλλαγμα ορισμένα προνόμια και κυρίως την οπλοφορία. Όμως, μετά από τον εξισλαμισμό των Αλβανών κατά τον 17^ο αιώνα, οι Τούρκοι επιχείρησαν να αντικαταστήσουν τους Έλληνες Αρματολούς με πιστούς μουσουλμάνους και από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα προσπάθησαν να εξαλείψουν τον θεσμό, αναγκάζοντας έτσι τους Αρματολούς να στραφούν εναντίον της εξουσίας, προκειμένου να υπερασπισθούν τα παλιά τους προνόμια, ένα γεγονός που ενίσχυσε ή δημιούργησε, όπου δεν υπήρχε,

την ισχυρή εθνική συνείδησή τους. Έτσι το 1769-70 στα Ορλωφικά οι Αρματολοί της Θεσσαλίας, μαζί και του Ασπροποτάμου, ξεσηκώθηκαν μαζί με τους υπόλοιπους Αρματολούς της Στερεάς και της Ηπείρου. Και από το 1774 επί Κουρτ πασά Τρικάλων και περισσότερο από το 1787 που ο Αλής ανέλαβε και μετέφερε την έδρα του πασαλικίου στα Γιάννινα, στα όρια του οποίου ανήκε και ο Ασπροπόταμος, άρχισε η καταδίωξη των Αρματολών.

Ο Κασομούλης (Ενθυμήματα) κάνει αναφορά και στο αρματολίκι του Ασπροποτάμου, στο οποίο λέει ότι υπηρετούσαν 600 άνδρες. Οι αρματολοί δεν πλήρωναν χαράτσι και τυπικά απαγορευόταν η παρουσία Τούρκων μέσα στα όρια της δικαιοδοσίας ενός καπετανάτου. Όταν, για παράδειγμα, ο Οθωμανός αξιωματούχος Σούλτσε Γκόρτσα αναγνώρισε τον Καραϊσκάκη ως αρματολό των Αγράφων, τα πρώτα χρόνια της Επανάστασης, έγινε η συμφωνία «Τούρκος από το ποτάμι της Σαλαμβριάς και εδώθε εις Ασπροπόταμον και Άγραφα να μη διαβαίνει, τα δε χαράτζια και λοιπά δικαιώματα βασιλικά (του σουλτάνου) να τα συνάγωμεν ημείς (οι αρματολοί) και να τα στέλνωμεν». Είναι λοιπόν γεγονός ότι η επιβολή του Τούρκου στα ορεινά, όπως ο Ασπροπόταμος, ήταν χαλαρότερη και συνήθως περιοριζόταν στην είσπραξη των φόρων.

Ερευνώντας τον θεσμό του αρματολού διαπιστώσαμε ότι στον Ασπροπόταμο προεπαναστατικά, λόγω των ιδιαίτερων εδαφολογικών συνθηκών, υπήρχαν ένοπλα σώματα αρματολών, δηλ. μία έτοιμη υποδομή για τη συμμετοχή στον Αγώνα μόλις θα άναβε η σπίθα.

Ανάμεσα στους ονομαστούς αρματολούς του Ασπροποτάμου συγκαταλέγεται ο Στρογγύλης και ο Λάπας, ψυχογιός και αργότερα πρωτοπαλίκαρο του ολύμπιου Ζίδρου, ο οποίος καπετάνεψε στον Ασπροπόταμο (1760-1785) και κατά τον Κασομούλη σκοτώθηκε σε συμπλοκή με τους Τούρκους στον Κόζιακα, κοντά στο χωριό Δραμίτσι (Κοτρώνι). Το αρματολίκι πέρασε τότε στα χέρια των συγγενών του, των Στουρναραίων, οι οποίοι κράτησαν το αρματολίκι μέχρι την Επανάσταση του 1821. Την έντονη ανάμνηση των Στουρναραίων, εκτός από τις ιστορικές μαρτυρίες, διέσωσε και η λαϊκή μούσα:

Βουνά μου απ' τ' Ασπροπόταμο με τα πολλά τα χιόνια
τα χιόνια μην τα λιώσετε, όσο να 'ρθουν και τ' άλλα,
τι 'ν ο Στουρνάρης άρρωστος βαριά για να πεθάνει.

Ιστορικές πληροφορίες για την περιοχή αντλούμε και από κώδικα διαλυμένου μοναστηριού του Ολύμπου: «εις αυτόν τον καιρόν εβγήκεν και άλλος καπετάνιος εις τα Άγραφα ονομαζόμενος Κατσαντώνης με 500 νοματαίους και εχαλάστηκαν όλα τα χωριά των Αγράφων έως εις το Μέτσοβον». Μέσα σ' αυτόν τον γεωγραφικό χώρο, από Άγραφα δηλ. έως Μέτσοβο, συμπεριλαμβάνεται και ο Ασπροπόταμος, ο οποίος εντούτοις δεν αναφέρεται ρητά και ονομαστικά. Ο Ηπειρώτης Γεώργιος Δημητρίου επίσης αναφέρει ότι η περιοχή μεταξύ Μετσόβου-Αγράφων και Άρτας (επομένως και του Ασπροποτάμου) είναι γεμάτη από κλέφτες και αρματολούς, διότι οι δρόμοι είναι δύσβατοι και τα μέρη απρόσιτα.

Από τον 15^ο αι. λοιπόν, (1395 αρχικά και 1446 οριστικά) που η Θεσσαλία υποτάχθηκε στους Τούρκους, τα χωριά της Πίνδου αποτέλεσαν πυρήνες αντίστασης εναντίον των Τούρκων και τροφοδότησαν αντίστοιχα επαναστατικά σώματα κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας και της επανάστασης.

Το ιδιαίτερα τραχύ γεωγραφικό ανάγλυφο ήταν σημαντικός αρωγός στις πολεμικές επιχειρήσεις των βλάχων. Ήδη στις 5 Ιουλίου του 1821 κηρύχτηκε η Επανάσταση επίσημα στον Ασπροπόταμο όπου τα 67 χωριά του κατοικούνταν αποκλειστικά από Έλληνες. Οι καπεταναίοι της περιοχής που κατευθύνουν τις επιχειρήσεις είναι ο Νικ. Στουρνάρας από τα Κούτσαίνα, οι αδελφοί Λιακατά από τον Κλεινοβό, ο Χριστόδουλος Χατζηπέτρος από το Νεραϊδοχώρι. Με αρχηγό τον Νικ. Στουρνάρα οι Ασπροποταμίτες και οι άλλοι κάτοικοι της Πίνδου επαναστατούν στην Πόρτα, Πρεβέντα, Καλαμπάκα και σε όλο τον Ασπροπόταμο και καταφέρνουν μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα να ελέγχουν την περιοχή. Ετοίμαζαν μάλιστα επίθεση ε-

ναντίον των Τρικάλων αλλά προδόθηκαν από τον καπετάνιο των Αγράφων Σταμάτη Γάτσο, από τον οποίο είχαν ζητήσει βοήθεια. Ο Γάτσος, έχοντας συνθηκολογήσει ο ίδιος με τους Τούρκους, όχι μόνο αρνήθηκε να τους βοηθήσει, αλλά ήταν έτοιμος να τους χτυπήσει πίσω-πλατά. Έτσι το σχέδιο για την κατάληψη των Τρικάλων ματαιώθηκε. Η έκβαση των επιχειρήσεων υπέρ των Τούρκων κρίθηκε στις 29 Ιουλίου 1821 με την άφιξη τουρκικής δύναμης, η οποία είχε καταλάβει το Συρράκο και τους Καλαρρύτες, καθώς επίσης και σώματος 2.000 πεζών και ιππέων από τα Τρίκαλα. Ενωμένοι οι Τούρκοι επιτέθηκαν εναντίον του Στορνάρη στην Πόρτα, ο οποίος τους αντιμετώπισε αρχικά με επιτυχία, αναγκάστηκε όμως στη συνέχεια να αποσυρθεί στα λημέρια του ψηλά στη δύσβατη Πίνδο. Το κλίμα ηττοπάθειας που κατέλαβε τους Έλληνες ύστερα από τις απανωτές αποτυχίες τους στα Άγραφα, στους Καλαρρύτες, στο Συρράκο και στην Πόρτα, οδήγησε τον Στορνάρη σε συμβιβασμό με τους εχθρούς, με τους όρους τα μεν τουρκικά στρατεύματα θα αποσύρονταν από την περιοχή Ασπροποτάμου, οι δε κάτοικοι της περιοχής θα αναλάμβαναν την υποχρέωση να πληρώνουν ετήσιο φόρο στον σουλτάνο. Ο Στουρνάρας με το στρατιωτικό του σώμα συνέχισε όμως τον αγώνα και στη συνέχεια υπεράσπισε μαζί με τον Γρηγόρη Λιακατά το Μεσολόγγι όπου έπεσαν ένδοξα και οι δυο τους, ο πρώτος στην Έξοδο και ο δεύτερος στον Ντολμά.

Πολλούς Ασπροποταμίτες συναντούμε αργότερα σε άλλες πολεμικές επιχειρήσεις μέχρι την Πελοπόννησο κατά του Ιμπραήμ και του Δράμαλη. Τα ονόματα των αγωνιστών αυτών είναι καταγεγραμμένα στους ιστορικούς καταλόγους των εθνικών μας ηρώων. Πολλοί απ' αυτούς ήταν μνημένοι και στην Φιλική Εταιρεία όπως ο Χριστόδουλος Χατζηπέτρος από το Νεραϊδοχώρι και ο Οικονόμου Παπαθανάσιος από τον Κλεινοβό. Άλλοι ήταν φωτισμένοι διανοούμενοι όπως ο ιατροφιλόσοφος Πύρρος Διονύσιος από την Καστανιά. Οι περισσότεροι ήταν εύποροι νοικοκυραίοι που έθεσαν στην υπηρεσία του αγώνα όλη τους την περιουσία μαζί με τη ζωή τους. Τα Ηρώα εξάλλου στις πλατείες των ορεινών χωριών μας είναι απτές αποδείξεις της συμμετοχής των συμπατριωτών μας βλάχων σ' όλους τους αγώνες του Έθνους μας όχι μόνο των απελευθερωτικών του 19ου αι. αλλά και των μεταγενέστερων.

Αυτοί οι ορεινοί πληθυσμοί που ήξεραν να κρατούν ψηλά τη δάδα της ελευθερίας στον πόλεμο, σε καιρούς ειρηνικούς ήταν οι άνθρωποι του μόχθου και αγωνίζονταν καθημερινά τον καλόν αγώνα της επιβίωσης και της προόδου. Τα βλαχοχώρια του Ασπροποτάμου ήταν υποδείγματα κοινωνικής, πνευματικής και επαγγελματικής προόδου σε εποχές που ο κάμπος στέναζε κάτω από τη βαρύτερη σκλαβιά του Τούρκου, τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες του καλοκαιριού καθώς και του καθεστώτος των τσιφλικιών στη συνέχεια.

Αφήνοντας πίσω τα θέματα του πολέμου ας συνεχίσουμε με τις δραστηριότητες των Βλάχων σε καιρό ειρήνης. Θα προτάξουμε τις επαγγελματικές ενασχολήσεις τους που σχετίζονται με την οικονομική τους κατάσταση, γιατί είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι η οικονομική ακμή είναι απόλυτη προϋπόθεση για κάθε άλλη πρόοδο και ευημερία. Ας μην ξεχνούμε και τον αρχαίο μας Δημοσθένη που συνόψισε τόσο επιγραμματικά αυτή την άποψη λέγοντας: «Δειδη χρημάτων και άνευ τούτων ουδέν εστι γενέσθαι». Δηλ. έτσι και δεν υπάρχει το ρευστό μην περιμένετε καμιά προκοπή σε τίποτα. Γι' αυτό σε κάθε ιστορική περίοδο που παρατηρούνταν οικονομική ανάπτυξη, πάντοτε ακολουθούσε άνθιση Γραμμάτων και Τεχνών. Κανόνας απαραίτος αυτός.

Ας παρακολουθήσουμε τώρα τις ασχολίες των Βλάχων μας. Η βασική τους ενασχόληση ήταν η κτηνοτροφία. Αυτή απαιτούσε την υιοθέτηση ημινομαδικής διαβίωσης με σταθερή εγκατάσταση στα χωριά τους τους καλοκαιρινούς μήνες. Σιγά σιγά όμως απέκτησαν και σταθερή εγκατάσταση στον κάμπο για τα χειμαδιά τους καθώς πολλοί Βλάχοι αγόρασαν κτήματα προσθέτοντας στο επάγγελμα του κτηνοτρόφου και αυτό του γεωργού. Συναφές με το επάγγελμα του κτηνοτρόφου είναι και το επάγγελμα του τυροκόμου, διότι έπρεπε να δώσουν λύση και στην εκμετάλλευση του παραγόμενου προϊόντος από τα κοπάδια τους. Δημιούργησαν λοιπόν επιτόπια τυροκομεία, όπου παρήγαν κεφαλοτύρι, κασέρι και φέτα. Πολλοί από αυτούς εμπορεύονταν οι ίδιοι τα τυροκομικά τους προϊόντα στα αστικά κέντρα κυρίως της Θεσσαλίας

και των Αθηνών, αλλά και του Πειραιά, της Στερεάς Ελλάδας ακόμη και της Πελοποννήσου. Σε έρευνά του ο Τζουρτζιώτης Απόστολος Μαυρομμάτης αναφέρει ότι στο τέλος του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αι. υπήρχαν εν ενεργεία 101 παντοπωλεία Τζουρτζιωτών σε κομβικά σημεία της πρωτεύουσας μέχρι και την καρδιά του Κολωνακίου που εκτός των άλλων προωθούσαν στην κατανάλωση και τα τυροκομικά προϊόντα που οι ίδιοι ή οι συμπατριώτες τους Τζουρτζιώτες παρήγαγαν στα ανοιξιάτικα και θερινά τυροκομεία της κοινότητας. Ονομαστοί ήταν και οι τυρέμποροι της Κρασιάς, της Πολυθέας, του Χαλικίου και της Ανθούσας.

Στα επαγγέλματα όμως πρέπει να προσθέσουμε και αυτά που αφορούν τον δευτερογενή και τριτογενή τομέα της οικονομίας. Ήδη το 1929 ο γνωστός λόγιος και δημοσιογράφος Κων. Φαλτάιτς (Ο Ασπροπόταμος στο χώρο και το χρόνο, σελ. 190, υποσημείωση), επισημαίνει ότι οι Βλάχοι είναι πρώτα τεχνίτες και έμποροι και κατόπιν κτηνοτρόφοι. Μπορούμε λοιπόν επεκτείνοντας τον κατάλογο με τα επαγγέλματα των Βλάχων να αναφέρουμε τον αγωγιατισμό σε ολόκληρο τον Βαλκανικό χώρο και πέραν αυτού, (ντι νάπαρτι ντι βάλι τριάτσι ούνα καρβά-νι γκαρκάτα ντι σάρι...) τα επαγγέλματα του χαντζή, του σαμαρά, του υφαντή, τουπραματευτή-εμπόρου των προϊόντων της πρωτογενούς κτηνοτροφικής παραγωγής, του ξυλογλύπτη, α-γιογράφου, κουδουνά, τσαρουχά, ράφτη, χρυσικού, χαλβαδοποιού, και πλήθος άλλων επαγγε-λμάτων που ασκούσαν κατά τον 19^ο και 20^ο αι. όχι μόνο στον αγροτικό αλλά και αστικό χώ-ρο.

Ειδικά στο επάγγελμα του χαλβαδοποιού ιδιαίτερη επίδοση από τα χωριά του Ασπρο-ποτάμου είχαν οι κάτοικοι της Τζούρτζιας που ξενιτεύονταν από τον 19^ο αι. αποκλειστικά στην Αθήνα για την άσκηση της τέχνης τους καθώς και της Καστανιάς και κυρίως του Αμαρά-ντου όπου οι χαλβαδοποιοί αποτελούσαν το πρώτο σε αριθμό μελών επάγγελμα και εργαζο-νταν κυρίως στις θεσσαλικές πόλεις φτάνοντας όμως και μέχρι την Πάτρα. Ήδη το 1926 υπήρ-χε στην πόλη μας το εργοστάσιο χαλβαδοποιίας Μάτη από τον Αμάραντο που λειτουργεί ως τις μέρες μας.

Το επάγγελμα του χρυσικού ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένο στα βλαχοχώρια της Ηπείρου όπως στους Καλαρρύτες. Παλαιότερα όμως, στα χρόνια του Αλή-Πασά, και η Τζούρτζια είχε χρυσικούς, όπως τον ονομαστό Θανάση Καλαμαρτζή, λεπτό τεχνίτη γυναικείων κοσμημάτων και προ παντός καλλιτεχνικών καλαμαριών, όπως αναφέρει ο Αλέξ. Χατζηγάκης στο έργο του «Τ' Ασπροπόταμο Πίνδου» Ιστορικά Αθήνα 1961, σ. 231. Φαίνεται όμως ότι και στην Ανθούσα που γειτνιάζε με τους Καλαρρύτες, ασκούσαν αυτή την τέχνη, αναφέρεται δε και το επώνυμο Χρυσικόπουλος, πιθανόν δηλωτικό επαγγέλματος, δηλ. χρυσοχόος. Επίσης ο Ανθουσιώτης Δημήτριος Αλεξίου ετυμολογεί το επώνυμο Σίμος ως δηλωτικό επαγγέλματος, υποστηρίζοντας ότι αρχικά ήταν Ασήμος, τεχνίτης του ασημιού δηλαδή που κατόπιν μετατράπηκε σε Σίμος.

Εδώ οφείλουμε να μνημονεύσουμε και το επάγγελμα του μουσικού. Οι κομπανίες των λαϊκών οργανοπαιχτών πέρα από την κοινωνική τους προσφορά, διέσωσαν ένα σημαντικό στοιχείο του πολιτισμού μας, τη μουσική μας παράδοση, όσον αφορά τα λαϊκά όργανα και τους δημοτικούς σκοπούς. Από τα χωριά του Ασπροποτάμου κατάγονται πολλοί και σημαντι-κοί τεχνίτες της δημοτικής μουσικής και του δημοτικού τραγουδιού, ανάμεσα στους οποίους μια οικογένεια που ακόμα και σήμερα δραστηριοποιείται στον χώρο του λαϊκού τραγουδιού, η οικογένεια Λαβίδα από τον Αμάραντο, και ο σημαντικότερος κλαρινίστας όλων των εποχών, ο Νίκος Καρακώστας από την Κρασιά, ο άνθρωπος που βοήθησε όσο κανένας άλλος στην προ-σαρμογή του κλαρίνου στις κλίμακες και τις τεχνικές της ελληνικής παραδοσιακής μουσικής.

Σήμερα πολλά από τα παραδοσιακά επαγγέλματα έχουν εκλείψει. Κρατούν ακόμη αυτά του γεωργού, του κτηνοτρόφου και του μουσικού. Η διάλυση του οικονομικού ιστού στον ο-ρεινό όγκο της Πίνδου μετά το 1950, η κάθοδος των κατοίκων του Ασπροποτάμου προς τα αστικά κέντρα και η αστικοποίηση, άνοιξε νέους δρόμους και ανέδειξε νέα επαγγέλματα. Ε-κείνο που δεν εξαφανίστηκε από τους ασπροποταμίτες βλάχους είναι το πάθος για τη ζωή και ο αγώνας για προκοπή.